

Dmytruk I. F. Ukrainian intelligentsia's contribution to the researches of Gutsulshchyna ethnography (late 19th — early 20th centuries).

The author makes an effort to investigate the Ukrainian intelligentsia's contribution to the researches of Gutsulshchyna ethnography in late 19th — early 20th centuries. Special attention is given to the Ukrainian intelligentsia's role in the research of material and spiritual culture of the gutsuls. Ethnographic researches of Gutsulshchyna of the given periods are analyzed.

С. М. Міщук

**КОЛЕКЦІЯ РУКОПИСНИХ КНИГ БІБЛІОТЕКИ ОДЕСЬКОГО
ТОВАРИСТВА ІСТОРІЇ ТА СТАРОЖИТНОСТЕЙ У ДРУГІЙ
ПОЛОВИНІ ХІХ — НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.
ТА ЇХ НАУКОВИЙ ОПИС**

В другій половині ХІХ ст. в Україні відбувається активізація збирання та вивчення старовини, в науковий обіг вводяться пам'ятки слов'янської книжкової культури, рукописні книги та стародруки.

У цьому процесі брала участь велика кількість дослідників з різних регіонів України, як університетських літературознавців та історіографів, так і церковних істориків та філологів, які вивчали літературний та історико-культурний процес через дослідження історичних джерел. Вони займалися збирацькою діяльністю, формували бібліотечні та музейні колекції, проводили археографічні та етнографічні експедиції, описуючи рукописні книги та стародруки різних книгосховищ. Дбаннями окремих подвижників в Україні формувалися наукові центри дослідження книжкової спадщини та історико-культурних пам'яток [1].

Одеське товариство історії та старожитностей (далі — ОТІС) є одним з найбільш відомих наукових осередків Півдня України ХІХ–10-х років ХХ ст. Товариство було засновано в 1839 р. такими видатними дослідниками як М. М. Кір'яков, М. Н. Мурзакевич, Д. М. Княжич, О. С. Стурдза, А. Я. Фарб — з метою вивчення регіональної історії Півдня України, Новоросійського краю та Бессарабії. Товариство прославалося своєю культурно-просвітницькою та науково-дослідною діяльністю, проводило

велику роботу у галузі збирання старовини, пам'яток культури та писемності і залишило після себе значну архівну та рукописну спадщину [2].

На початку 20-х років ХХ ст. внаслідок ліквідації установ та організацій царської Росії, воно припинило своє існування і на базі його фондів було створено Одеський крайовий історико-археологічний музей, який з 1924 р. офіційно стає державним [3].

Різні аспекти та періоди діяльності ОТІС висвітлювали у своїх працях І. Д. Лисоченко, О. І. Губар, В. М. Хмарський, Г. А. Міщук, Н. М. Шалашна, В. С. Рибалкін, Є. С. Клименко, К. Є. Чернухін та інші дослідники. Однак вони безпосередньо не ставили предметом дослідження колекції рукописного фонду бібліотеки ОТІС у другій половині ХІХ — на початку ХХ ст.

Спіраючись на джерела і матеріали, автор поставив за мету розглянути історію колекційного рукописного фонду бібліотеки Одеського товариства історії та старожитностей, основні етапи розвитку бібліотеки, зміст і склад колекції рукописних книг та історичних документів у другій половині ХІХ — на початку ХХ ст.

Впродовж усього періоду існування Товариство спрямовувало свої зусилля на збирання та вивчення пам'яток культури Північного Причорномор'я. До складу Товариства входили як вчені, так і меценати, в тому числі представники адміністрації канцелярії Новоросійського генерал-губернатора, викладачі Рішельєвського ліцею, а також комерсанти та представники художніх кіл Одеси [4]. Великий внесок належав генерал-губернатору графу М. С. Воронцову [5].

ОТІС проводило значну збирацьку діяльність, завдання проведення котрої було зафіксовано в статуті Товариства [6]. За увесь час збирацька діяльність досягла значних успіхів: було зібрано значну кількість рукописних книг та історичних документів слов'янського, єврейського, грецького, арабського походження. Пам'ятки надходили з різних джерел. Вони були подаровані, або надходили за рахунок придбання. Рукописні книги та історичні документи тим чи іншим чином були пов'язані з Кримом та Причорномор'ям.

Результати власних археологічних та краєзнавчих розвідок члени Товариства публікували в “Записках Одесского общества

истории и древностей” (далі — “Записки ОТИС”), які виходили у 1884–1919 рр., де публікувалися статті з історії, археології, етнографії, географії та статистики краю, вміщувалися праці членів Товариства з нумізматики, а також відомості про пам’ятки книжкової писемності та друку, дослідження окремих пам’яток писемної культури [7].

Значне місце набуває також едиційна та бібліографічна діяльність Товариства, публікація каталогів, фундаментальних праць членів Товариства. Серед них зустрічаються, хоча й у незначній кількості, але досить цінні дослідження окремих слов’янських та грецьких пам’яток із різних збірок в “Записках ОТИС” [8].

Вже на початку 70-х років XIX ст. в бібліотеці ОТИС було зібрано цінну археологічну та нумізматичну колекцію, що переважно репрезентувала монети античного та стародавнього світу, в тому числі й східні, а також рукописні книги та документи [9]. Збирання рукописних документів та книжок з історії краю було ініційовано одним із головних ініціаторів створення Товариства та його активним діячем М. Н. Мурзакевичем (1806–1883), який обирався його секретарем з 1839 по 1875 рр., надалі був обраний і віце-президентом (1875–1883). Він же був першим археографом, який описував збірку рукописів бібліотеки ОТИС, а також перекладав деякі рукописи з грецької (Житіє св. Іоанна Трапезундського у списку з перекладом М. Мурзакевича XIX ст.) [10].

Крім колекції документів та рукописних книг, зібраних у період 30–70-х років XIX ст. М. Н. Мурзакевичем, йому належить значний внесок у створення колекції Рішельєвського ліцею, де він працював учителем історії та географії (1835–1838) та директором (1853–1857); збирання міської публічної бібліотеки — як її директор (1843–1857) і одночасно — міського музею старожитностей (1843–1857). В 1843–1856 рр. він обіймав посаду голови Одеського учбового округу. Уродженець м. Смоленська, він мав духовну освіту та закінчив Московський університет, там же захистив у 1838 р. дисертацію “Історія генуезьких поселень”, займаючи посади ад’юнкта, професора (1840–1853) по кафедрі російської історії та статистики [11]. Після переїзду до Одеси в 1830 р. він захопився археологією та історією краю. М. Н. Мурзакевич багато працював в архівах та

бібліотеках, проводив експедиції, мандрував за кордоном, написав багато праць, в тому числі й з історії книгодрукування [12]. Був обраний членом багатьох наукових товариств: Московського товариства історії та старожитностей (1836), Московського археологічного товариства (1865), Російського географічного товариства, Санкт-Петербурзького археолого-нумізматичного товариства (член-кореспондент), Копенгагенського товариства північних антикваріїв, Афіньського археологічного товариства, Бельгійської археологічної академії тощо.

Надалі організацію збирання продовжили секретарі ОТІС — В. М. Юргевич, Ф. І. Леонтович, В. О. Яковлев, О. А. Павловський та інші, однак інтенсивність збирання зменшилася.

Колекційний рукописний фонд ОТІС нині зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі — ІР НБУВ), куди він надійшов у 1945 р. Короткий огляд документів цієї колекції був зроблений співробітником ІР НБУВ І. Д. Лисоченко, яка описала цей архів та залучила до наукового обігу [13].

Інша значна група документів ОТІС зберігається в Державному архіві Одеської області (ф. 93), де зібрані особові архівні фонди А. О. Скальовського, (ф. 147), М. Н. Мурзакевича (ф. 148), О. І. Маркевича (ф. 150) та ін.

Із рукописного збирання ОТІС найцінніший слов'янський рукопис — Євангелія апракос другої половини XII ст. (в уривках) — сьогодні зберігається у складі Одеського краєзнавчого музею [14].

Бібліотека ОТІС також була започаткована одночасно з Товариством. Відомості про її склад і поповнення систематично публікувалися у Звітах: у 1841 р. в бібліотеці було 262 твори у 387 томах. За напрямками: богослів'я — 5; всесвітня історія — 26; російська історія — 54; біографічна література — 49; географія — 14; подорожі — 17; статистика — 11; археологія — 39; нумізматика — 18; російська та іноземна словесність — 56; мовознавство — 6; бібліографія та різне (“смісь”) — 14. Бібліотека спочатку поповнювалася виключно дарами як членів ОТІС, так і представників інших товариств та членів Імператорської Петербурзької Академії наук [15].

Бібліотека ОТІС, як і майже усі подібні товариства, не мала штатного бібліотекаря. Його функції виконували члени ОТІС за

домовленістю. За даними В. М. Хмарського, в 1839–1858 рр. Бібліотекою опікувалися О. Ф. Панагідор-Ніковул, П. В. Беккер, Г. І. Соколов, К. К. Зеленецький, В. М. Власьєв. Пізніше функції були покладені на секретаря ОТІС, тому комплектування і догляд за бібліотекою та рукописною колекцією здійснювали секретарі: М. Н. Мурзакевич, В. М. Юргевич, Ф. І. Леонтович, В. О. Яковлев, О. А. Павловський). З 1896 р. посаду бібліотекаря обіймали викладачі Новоросійського університету О. В. Никитський (1896–1897), О. І. Алмазов (1897–1898), В. М. Істрін (1898–1901), В. М. Мочульський (1902–1905), О. В. Ристенко (1905–1914), А. В. Флоровський (1914 — 1920) [16].

У 1892 р. був виданий “Каталог библиотеки императорского Одесского общества истории и древностей”, де були описані друковані книжки за систематичним принципом. Музейні та бібліотечні фонди розташовувалися у будинку разом з міською бібліотекою до 1908 р., а після переїзду в 1908 р. міської бібліотеки, ОТІС отримало увесь будинок, де розмістило музейну колекцію та наукову бібліотеку. У цій бібліотеці зберігалися цінні давні рукописи, в тому числі східні, рукописні документи, величезна кількість креслень, карт, грамот, патентів, а також колекційні матеріали з історії нумізматики.

У 1912 р. бібліотека ОТІС налічувала понад 4 тис. назв. Вона існувала переважно за рахунок книжкового обміну з такими науковими закладами, як: Петербурзька Академія наук, Московський археологічний інститут, відомі університети, численні наукові товариства та академії наук різних країн, архіви, губернські вчені архівні комісії, Петербурзька, Віленська археографічна та Петербурзька археологічна комісії, бібліотеки, музеї, редакції журналів та видавництва у різних країнах [17]. Книгообмін здійснювався переважно за рахунок наукових праць та видань “Записок ОТІС”[18].

Тому в бібліотеці ОТІС сформувалася потужна база для проведення наукових студій в галузі історико-культурної спадщини цього регіону, що й надало можливостей сформуватися в Одесі відомому науковому центру краєзнавчих досліджень.

Крім друкованої продукції, у бібліотеці ОТІС було зібрано найцінніший книжковий фонд, рукописи та історичні документи. Колекція рукописів та архівних документів ОТІС і окремі рукописні книги розглядалася фрагментарно в деяких спеціа-

льних історичних дослідженнях Північного Причорномор'я та Криму, археографічних працях. Слід згадати роботи І. В. Тункіної та А. А. Непомнящего, які фактично першими повноцінно опрацювали архівні документи як джерельну базу історії діяльності ОТИС [19].

В рукописній колекції ОТИС репрезентована багатогранна діяльність в галузі збирання, дослідження та зберігання античних пам'яток Північного Причорномор'я, а також рукописна наукова спадщина вітчизняних дослідників старожитностей XIX — поч. XX ст., документи з історії краю, матеріали експедицій, листування, творчі матеріали. Збиралися й особові архівні документи вчених та діячів культури, які залишили свій слід в історії краю. Разом з тим, І. В. Тункіна обмежила своє дослідження рукописної колекції ОТИС лише першою половиною XIX ст. (фактично діяльність ОТИС розглянуто нею до 1859 р.), а А. А. Непомнящий — у контексті історичного кризознавства.

Нумізматичну рукописну спадщину ОТИС та її походження, історію комплектування детально розглянула Г. А. Міщук, яка досліджувала бібліотечні колекції з історії нумізматики XIX — поч. XX ст. у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та значну кількість документів залучала в науковий обіг вперше [20].

Діяльність ОТИС у галузі збереження книжкових пам'яток за матеріалами публікацій на сторінках “Записок ОТИС” стисло висвітила Н. М. Шалашна [21]. Деякі арабські рукописи цього фонду розглядалися В. С. Рибалкіним, який описав та дослідив давні арабські рукописи, що зберігалися в НБУВ [22].

Фундаментальний внесок у наукове дослідження грецької рукописної книги та історичних документів вніс К. Є. Чернухін, який фактично залучив до наукового обігу 52 рукописи, серед котрих — євангелія та апостоли IX–XII ст. повісті про Варлаама та Іоасафа XI ст., житійна література, повчання учителів церкви, музичні нотні кодекси, збірники XVII–XVIII ст., словники та підручники XVIII–XIX ст. та інші цінні рукописи [23].

Музичні нотні крюкові рукописи, що надійшли у складі збірника першої чверті XVII ст. (Октоїх, Праздники, Ірмологія) в контексті дослідження рукописів знаменної нотації вперше досліджувала Е. С. Кліменко [24].

Однак ці науково-археографічні дослідження проводилися вже в 80-х роках ХХ ст. — на початку ХХІ ст. Наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. грецькі, арабські та єврейські рукописи цього зібрання описувалися в ОТИС лише інвентарно та неповно, хоча поодинокі розвідки друкувалися на сторінках “Записок ОТИС”, наприклад, С. Серафимовича, архимандрита Антоніна (Капустіна) [25].

Перші підступи до створення наукового каталогу рукописів бібліотеки ОТИС відбулися на початку ХХ ст. Планувалося підготувати декілька наукових каталогів і публікацій описів рукописних книг за принципом походження та мови. Однак, історична доля книжкових колекцій та зібрань у зв’язку із становленням радянської влади, а надалі — війни 1941–1945 рр. зазнала значних змін. Тому їх наукове вивчення та опис сталися вже набагато пізніше, у 80–90-х роках ХХ ст., коли вони зберігалися у фондах Центральної наукової бібліотеки Академії наук УРСР (нині — Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського).

Першим ґрунтовним дослідженням з камеральної археографії на початку ХХ ст. стала маловідома сьогодні праця дійсного члена і бібліотекаря Одеського Товариства, приват-доцента Новоросійського університету О. В. Ристенка “Рукописи, принадлежащие библиотеке Императорского Одесского Общества истории и древностей. Вып. 1”, що вийшла друком у складі “Записок ОТИС” та окремих відбитком (Одеса, 1910 р.). Дослідник історико-літературних пам’яток [26] О. В. Ристенко дуже ґрунтовно підійшов до розкриття змісту колекції.

Ця праця являє собою науковий каталог-дослідження, яке за своєю формою та змістом є характерним для камеральної археографії України наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст., серед представників котрої можна назвати таких книгознавців та бібліографів рукописної книги як М. І. Петров, В. М. Перетц, І. Франко, І. С. Свенціцький, О. О. Фотинський, М. І. Лілеєв, Ю. Й. Сіцінський, М. Н. Сперанський та інші [27]. У кожного був свій “почерк” в описуванні книжок та різні можливості в опрацюванні літератури, однак методично вони були близькі: слово “Опис” в назві цих неформальних каталогів передбачало наявність як каталожного опису, так і палеографічного та історичного дослідження пам’ятки, встановлення її історії,

походження, побутування як повноправної частини наукового опису камерального типу.

Як зазначав сам укладач у післямові, на описання рукописного зібрання бібліотеки ОТІС звернув увагу секретар Товариства професор О. І. Маркевич, а професійні консультації та допомогу О. В. Ристенку здійснювала Рада Товариства (серед них проф. Е. Р. Штерн, проф. А. А. Павловський, М. Г. Попруженко, С. Г. Вілінський, А. В. Лонгінов). Каталог присвячено опису церковнослов'янських рукописів переважно кириличного письма та російських рукописів нового письма, документів та листів.

Деякі попередні розвідки вже визначили найбільш цінні рукописи цього зібрання, зокрема рукопис XII ст. — Євангеліє апрокос, який було вміщено першим номером у каталозі О. Ристенка. А також розвідка професора Новоросійського університету Б. М. Ляпунова [28] щодо палеографічних особливостей рукопису, що надалі дозволило звернути увагу істориків та філологів на цю цінну пам'ятку і визначити її галицько-волинське походження [29].

У праці “Рукописи, принадлежащие библиотеке Императорского Одесского Общества истории и древностей. Вып. 1” [30] О. В. Ристенко робить датування і визначає основний склад збірників та богослужбових рукописних книг як пам'яток історії, літератури, письма. Найбільша увага, цілком закономірно, приділяється найдавнішим рукописним пам'яткам XII–XVI ст. Серед них — фрагмент Євангелія апракос XII та XIII ст., збірники повчань XVI–XVIII ст., пов'язані, за палеографічним аналізом, своїм походженням з українськими територіями [30, с. 3-11], нотний крюковий рукопис поч. 20-х років XVII ст. [30, с. 12], збірники житій [30, с. 12-13], старообрядницькі рукописи. Його науковий опис спирається на деякі попередні дослідження, зокрема, у багатьох випадках О. В. Ристенко посилається на записи Н. Мурзакевича, в тому числі його переклади з грецької [30, с. 12-13]. Переважна більшість — богослужбові рукописні збірники XVIII ст., де він детально розписує зміст, з вказівкою початку та кінця текстів [30, с. 13-18], старообрядницькі рукописи. Крім того, в каталозі показана творча спадщина ієрархів Південного Причорномор'я, Херсонської та інших губерній, в тому числі, серед інших вказується на твір батька Никифора Мурзакевича.

Опис одночасно має й охоронне значення — вказуються не лише назви та склад пам'яток, орієнтовні дати (а іноді описуються філіграні та даються посилання на довідник П. М. Лихачова), а й кількість сторінок, втрати тексту з вказівкою на колонититули та нумерацію зошитів. У можливих випадках пояснюється походження рукопису, наводяться історичні відомості про згаданих у записах осіб, монастирі, публікуються фрагменти текстів найбільш цінних пам'яток (наприклад, передається повний текст втраченого фрагменту Євангелія XIII ст.), в тому числі віршовані оди XVIII–XIX ст. з приводу різних історичних подій.

Велику джерелознавчу цінність мають наведені записи про обставини та дати придбання рукописів, що зроблені рукою Миколи Никифоровича Мурзакевича, а також відомості про використання цих рукописів у дослідженні М. Н. Мурзакевича “Сведения о некоторых православных монастырях”, опублікованих у 2 випуску “Записок ОТИС” [30, с. 18-19]. Значний масив документальних джерел складають документи з історії церкви, Новоросійської, Херсонської і Таврійської єпархій, а також збірник листів митрополита Київського Євгенія Болховітінова, подарований ОТИС членом-кореспондентом ОТИС із Пскова Князевим та багато інших листів церковних ієрархів [30, с. 28].

Історичний розділ каталога представляють історичні твори. Серед них звертає на себе увагу “Синопис” XVIII ст. [30, с. 29], “Журнал похода к Азову” XVII ст., “Записки о военных действиях с Оттоманской Портой с 1806 по 1812 гг.”, інші різноманітні матеріали з історії Криму XIX ст. та збірники документів XVIII — XIX ст., що стосуються історії Північного Причорномор'я та Криму, в тому числі пов'язані із Катериною II, кн. Г. Потьомкіним, Павлом I, російськими політичними діячами, та збірки надзвичайно цікавих листів, журнали мандрів, описи Новоросійської губернії, документи економічного розвитку краю тощо [30, с. 40-65].

Не менш цікавим є й розділ IV (збірники XVII–XVIII ст.), який відкриває “Пчела” XVIII ст., хоча й пізня, однак, цікава за змістом. О. Ристенко наводить у таких випадках усю можливу літературу з цього приводу для того, щоб допомогти читачу орієнтуватися у цінності цього списку [30, с. 65-67]. Крім того, можна виділити збірник змішаного складу XVII–XVIII ст. [30,

с. 76–77]. Показовою є наявність бібліографічних посилань та порівнянь з існуючими надрукованими списками з аналізом різночитань. Тут же наводяться й збірники праць членів ОТІС [30, с. 70–75].

Як згадувалося, каталог, складений О. В. Ристенком, відображає високий для 10-х років ХХ ст. рівень наукового опису рукописних джерел як історичних документів. Крім суто інформаційного значення він містить значне наукове дослідження складу та змісту зібрання, розглядає палеографічні особливості письма, містить текстологічні порівняння списків за науковими публікаціями, змістовні коментарі та бібліографічні посилання.

О. В. Ристенком була проведена значна робота з наукового опису рукописної збірки ОТІС, однак фрагменти зібрання, що нині зберігається в Одесі та в НБУВ, ще чекають на ґрунтовну реконструкцію складу та долі.

Отже, збирацька діяльність ОТІС в галузі колекціонування рукописних книг та історичних документів, яку проводили майже усі члени ОТІС та його прихильники, створила міцну джерельну базу для історичних та філологічних досліджень по різних напрямках гуманітарного знання. Окремі праці в галузі вивчення пам'яток писемності публікувалися на сторінках “Записок ОТІС”, однак повноцінне вивчення цього зібрання почалося лише нещодавно — в 80 — 90-х роках ХХ ст., що вимагує значні перспективи в його використанні та подальшому дослідженні.

Так, наприклад, невідома доля фрагмента євангельських читань XIII ст., вказаних в каталозі О. В. Ристенка, деяких інших рукописів, що не були передані в НБУВ. З іншого боку, колекція ОТІС в НБУВ має значну кількість документів, що не увійшли до каталога О. В. Ристенка, оскільки він фіксував склад станом на 1910 р. Багато документів там було описано у довільній формі.

Науковий опис колекції, зроблений у відділі рукописів Центральної наукової бібліотеки в 70-х роках, має архівно-інформаційний характер, він надає можливість ідентифікувати рукописи, однак спеціальні наукові дослідження цих рукописних скарбів ще попереду. Єдиним науковим описом зібрання у частині його церковно-слов'янської рукописної спадщини, ін-

ших рукописів та документів, написаних слов'янськими мовами, й досі залишається опис О. В. Ристенка. На початку ХХ ст. цей опис відповідав тим вимогам, які на рівні практичної стадії кодикології та археографії встановлювалися під час практичної роботи з рукописами, зокрема, деталізація змісту, повне копіювання покрайних записів, коментування та бібліографічні коментарі, зв'язка з науковими каталогами і науковими описами рукописних книг різних колекцій, зібрань, бібліотек.

Бібліотечна рукописна колекція Одеського товариства історії і старожитностей пройшла в ХХ ст. важкий шлях “відчуження”, деструкцій та переміщень, вона фактично залишилася на десятки років поза увагою дослідників рукописної спадщини, оскільки її склад і зміст на початку ХХ ст. лише почав вивчатися. Заповнення цієї лакуни в історіографії історії книги та наукового вивчення її змісту, простеження історії описування рукописів є важливим завданням сучасного українського книгознавства та кодикології, а також історії камеральної археографії рукописних книг. Важливо також проаналізувати й науковий опис колекції.

Джерела та література

1. Див. детальніше наші праці: Міщук С. М. Зародження наукового опису рукописних пам'яток та стародруків як напрям українського книгознавства: друга половина ХІХ — початок ХХ ст. // Рукописна та книжкова спадщина України. — К., 2007. — Вип. 11. — С. 16–34; Міщук С. М. Формування науково-практичних засад опису рукописних книг та стародруків у науковій діяльності В. М. Перетца в Україні // Бібліотечний вісник. — К., 2007. — №4. — С. 23 — 36.
2. Лисоченко І. Д. Архів Одеського товариства історії і старожитностей // Збірник оглядів фондів відділу рукописів. — К., 1962. — С. 49–50.
3. Дложевський С. С. Одеський крайовий історико-археологічний музей. — К., 1927. — 35 с.
4. Губарь О. И. Одесские антиквари (первая четверть ХІХ ст.): Социальный портрет // Древнее Причерноморье: II чтения памяти проф. П. О. Карышковского: Тез. докл. юбилей. конф. 9–11 марта 1991 г. — Одесса, 1991. — С. 115–117.
5. Мурзакевич Н. Н. Очерк заслуг, сделанных наукам светлейшим князем Михаилом Семеновичем Воронцовым: Читан секретарем ООИД в заседании оногo 29 ноября 1856 р. — Одесса, 1860. — С. 31–33.
6. Записки Одесского общества истории и древностей. — 1850. — Т. 2. — Отд. 2, 3. — С. 562 — 568.

7. Шалашна Н. Історико-книгознавча тематика в діяльності Одеського товариства історії та старожитностей у другій половині XIX ст. // Бібліотечний вісник. — К., 2007. — № 5. — С. 37–41.
8. Палеолог М. О Евангелии, писанном на пергаменте и принадлежащем Александропольской церкви // Записки Одесского общества истории и древностей. — 1858. — Т. IV. — С. 464–465; Серафимович С. Манускрипт греческого древнего Евангелия // Записки Одесского общества истории и древностей. — 1867. — Т. VI. — С. 507–513; Ляпунов Б. М. Несколько слов о рукописи евангельских чтений, хранящейся в библиотеке Императорского Одесского общества истории и древностей // Записки Одесского общества истории и древностей. — 1907. — Т. XXVII. — С. 76 — 95.
9. Брун Ф. Одесское общество истории и древностей, его Записки и археологические собрания. — Одесса, 1870. — С. 27–32.
10. Чернухін К. Є. Грецька рукописна спадщина в Києві. — К., 2002. — С. 91.
11. Мурзакевич Н. Н. Автобиография (1806–1883) / Прим. та биогр. очерк. В. Д. Дабижа. — СПб., 1889.
12. Мурзакевич Н. Начало книгопечатания в Новороссийском крае // Записки Одесского общества истории и древностей. — 1848. — Т. II. — Отд. I. — С. 211 — 219.
13. Лисоченко І. Д. Архів Одеського товариства історії і старожитностей. — К., 1962. — С. 49–61.
14. Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР. XI–XIII вв. — М., 1984. — № 116 — С. 142–143. (Жуковская Л. П., Князевская О. В.).
15. Отчет о состоянии и действиях Одесского общества истории и древностей. — Одесса, 1841. — С. 18.
16. Хмарський В. М. Бібліотека Одеського товариства історії і старожитностей // Наукова бібліотека в сучасному суспільстві. Історія. Проблеми. Перспективи. Зб. наук. праць до 185-річчя Наукової бібліотеки Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. — Преса, “Астропринт”, 2003. — С. 24–26.
17. Хмарський В. М. Вказ. праця. — С. 24–25.
18. Міщук Г. А. Нумізматичні рукописи в архіві Одеського товариства історії та старожитностей у зібраннях Інституту рукопису НБУВ // Студії з архівної справи та документознавства. — 2003. — Т. 10. — С. 84–90.
19. Тункина И. В. Русская наука о классических древностях Юга России (XVIII — середина XIX в. — СПб.: Наука, 2002. — С. 108–120; Непомнящий А. А. Історичне кримознавство. — Симферополь., 2003. — С. 100–102.
20. Міщук Г. А. Вказ. праця. — С. 84–90.
21. Шалашна Н. М. Діяльність Одеського товариства історії та старожитностей у галузі вивчення і збереження книжкових пам’яток (перша половина XIX ст.) // Схід. — 2006. — № 5. — С. 57 — 61; Шалашна Н. М. Історико-книгознавча тематика в діяльності

- Одеського товариства історії та старожитностей у другій половині XIX ст. // *Бібліотечний вісник*. — 2007. — № 5. — С. 37–41.
22. Рыбалкин В. С. Собрание арабских рукописей ЦНБ АН УССР // *Письменные памятники Востока. Историко-филологические исследования / Ежегодник*. — 1976–1977. — М., 1984. — 161–182.
 23. Грецькі рукописи у зібраннях Києва / Упорядник Євген Чернухін. — Київ — Вашингтон, 2000. — С. 33, 43, 46, 49–51, 115, 129–130 тощо. Чернухін К. Є. Грецька рукописна спадщина в Києві. — К., 2002. — С. 86–96.
 24. Клименко Е С. Музична крюкова рукописна книга XII– початку XX ст. в Україні: історико-кодикологічний опис. Дис... канд. іст. наук. — К., 2007. Додаток.
 25. Антонин, архимандрит. Заметки XII — XVI века, относящиеся к Крымскому городу Сугдее (Судаку), приписанные на греческом Синаксаре // *Записки Одесского общества истории и древностей*. — 1863. — Т. V. — С. 595 — 628; Серафимович С. Вказ. праця. — С. 507–513.
 26. Рыстенко А. В. Сказание о 12 снах царя Мамера в славяно-русской литературе. — Одесса, 1904.
 27. Міщук С. М. Зародження наукового опису рукописних пам'яток та стародруків як напряму українського книгознавства: друга половина XIX — початок XX ст. // *Рукописна та книжкова спадщина України*. — К., 2007. — Вип. 11. — С. 16 — 34.
 28. Ляпунов Б. М. Несколько слов о рукописи евангельских чтений, хранящейся в библиотеке Императорского Одесского общества истории и древностей // *Записки Одесского общества истории и древностей*. — 1907. — Т. XXVII. — С. 76 — 95.
 29. Жуковская Л. П. Текстология и язык древних славянских памятников. — М., 1976. — С. 364; Жуковская Л. П. Типология рукописей древнего полного апракоса XI–XIV вв. в связи с лингвистическим изучением // *Памятники древнерусской письменности: язык и текст*. — М., 1968 — С. 199–332, 324; Запаско Я. П. Українська рукописна книга. — Л., 1995. — С. 201–202; Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР. XI–XIII. — М., 1984. — № 116. — С. 142–143. За даними цього каталогу інші частини цього рукопису зберігаються: I арк. — в Бібліотеці Академії наук; 14 — в Бібліотеці Кирила та Мефодія в Болгарії.
 30. [Рыстенко А. В.] Рукописи, принадлежащие библиотеке Императорского Одесского Общества истории и древностей. Вып. 1. Рукописи церковнославянские и русские, документы и письма. / сост. Рыстенко А. В. *Записки Одесского общества истории и древностей*. — 1910. — Т. XXVIII. — С. 35 — 120. Окремий відбиток: Одесса: Славянская типография Е. Хрисогелос, 1910. — 88 с.

Анотації

Мищук С. Н. Коллекция рукописных книг библиотеки Одесского общества истории и древностей во второй половине XIX — в начале XX вв. и их научное описание.

Рассмотрена история коллекционного рукописного фонда библиотеки Одесского общества истории и древностей, сформированной в период существования Общества (1839 — 1924), основные этапы развития библиотеки, оценены содержание и состав коллекции рукописных книг и исторических документов, отмечен значительный вклад А. В. Рыстенко в научное исследование рукописных фондов библиотеки славянского происхождения, создание научного каталога рукописей. Упомянуты другие исследователи рукописной коллекции Одесского общества истории и древностей, описывавшие разные рукописные источники.

Mishchuk S. M. Collection of manuscripts in the library of the Odessa Historical Society in the late 19th — early 20th centuries.

The article deals with the history of the manuscripts library in the Odessa historical society. The library was formed during the period of the society's activity in 1839-1924. The basic stages of the library development are considered. The maintenance and composition of the library are assessed. The author underlines the considerable contribution of Rystenko A. V. to the scientific research of the manuscripts of Slavic origin as well as to the creation of the library's scientific catalogue of manuscripts. Other researchers of the collection of manuscripts of the Odessa historical society are mentioned.

С. В. Остапенко

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК ДАВНІХ ПРАВОВИХ ПАМ'ЯТОК У НАУКОВІЙ КОНЦЕПЦІЇ М. О. МАКСИМЕЙКА

Максимейко Микола Олексійович — український правознавець, професор, доктор історії права, чл.-кор. ВУАН\АН.

Народився 5 червня 1870 року у селянській сім'ї в селі Волошнівці нині Роменського району Сумської області. Навчався в колегії Павла Галагана. Після закінчення у 1892 році юридичного факультету Київського університету був залишений професорським стипендіатом для отримання наукового ступеня.

Протягом 1897-1920 років працював викладачем на юридичному факультеті Харківського університету. У 1920 році